

военных кантонистов учебных эскадронов и артиллерийских батарей., 1836 г., ноябрь 2 – 1838 г., август 31. – 139 арк.

26. РГВИА. – Ф.405. – Оп.5. – Спр.4811, Перечень предметов, преподаваемых в мастеровых командах и ремесел, которым обучаются кантонисты, 1837 г. – 108 арк.

27. РГВИА. – Ф.405. – Оп.5. – Спр.11049, Об инспекторском смотре командиром учебного карабинерного полка Московской мастеровой команды военных поселений, 1848 г., октябрь 20 – 1849 г., январь 18. – 226 арк.

28. РДВИА. – Ф.405. – Оп.5. – Т.1. – Спр.3837, Дело об отпуске учебных припасов 4-му учебному карабинерному полку, 1839 г., октябрь 23 – 1840 г., сентябрь 30. – 20 арк.

29. РДВИА. – Ф.405. – Оп.5. – Т.2. – Спр.5143, Дело о порядке направления офицеров, унтер-офицеров и рядовых для обучения строевой службе в Образцовом пехотном полку, 1838 г. – 8 арк.

30. РДВИА. – Ф.405. – Оп.5. – Т.2. – Спр.5196, Порядок комплектования пехотных полков армии унтер-офицерами, прошедших подготовку в учебных карабинерных полках, 1836 г. – 78 арк.

31. РДВИА. – Ф.405. – Оп.5. – Т.4. – Спр.16383, Отчеты об инспекторских смотрах учебных карабинерных полков за 1842 г. – 1842 г., январь 18 – декабрь 24. – 156 арк.

32. Редигер А.Ф. Комплектование и устройство военной силы. В 2-х ч. / А.Ф. Редигер. – СПб.: типография Николаевской военной академии, 1914. – Ч.2. – 189 с.

33. Русская военная сила. История развития военного дела от начала Руси до нашего времени / Под ред. А.Н. Петрова. В 2-х т. – М.: Издатель А.Е. Пирогов, 1897. – Т.2. – 569с

34. Столетие военного министерства. Комплектование войск в царствование императора Николая I / Сост. В.В.Щепетильников. – СПб.: тип. Военного министерства, 1907. – Т.4. – Ч.2. – Кн.1. – Отд.2. – 330 с.

35. Федоров Д.В. Игрушечная армия (Из быта южнорусских кантонистов) / Д.В. Федоров // Исторический вестник. – 1899. – №10. – С.148 – 172.

Елена Козинец

ПОДГОТОВКА МЛАДШЕГО КОМАНДНОГО СОСТАВА РОССИЙСКОЙ АРМИИ ВО ВТОРОЙ ЧЕТВЕРТИ XIX СТОЛЕТИЯ

В статье сделана попытка проанализировать состояние организации военного образования младшего командного состава российской армии во II четверти XIX века. Определить место и роль учебных заведений, которые совершали подготовку младших командиров, в общей системе подготовки офицерских кадров.

Ключевые слова: военное образование младших командиров, учебные карабинерные полки, кантонисты, унтер-офицеры, Российская империя, Николай I.

Elena Kozynets

THE TRAINING OF JUNIOR COMMANDERS OF THE RUSSIAN ARMY IN THE SECOND QUARTER OF THE XIX CENTURY

This article attempts to analyze the state of military education junior commanders of the Russian army in the second quarter of the nineteenth century, find the place and role of educational institutions which conduct training of junior commanders in the general system of training officers.

Keywords: Military Education of the Junior commanders, the training regiment of carabineers, cantonists, non-commissioned officers, the Russian Empire, Nicholas I.

УДК 94 (477. 54) «1817-1857»

Світлана Бучаста

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕПЛАНУВАННЯ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ СЛОБІДСЬКО- УКРАЇНСЬКОГО (УКРАЇНСЬКОГО) ВІЙСЬКОВОГО ПОСЕЛЕННЯ. 1817- 1857 рр.

Стаття присвячена розгляду особливостей перепланування населених пунктів Слобідсько-Українського (Українського) військового поселення у 1817-1857 роках, як частини процесу створення інфраструктури військовопоселених округів.

Ключові слова: військове поселення, перепланування населених пунктів, інфраструктура.

Опрацювання окремих сюжетів історії військових поселень Російської імперії першої половини XIX століття сучасними дослідниками на основі великого корпусу архівних документів дало можливість переглянути усталені, переважно негативні, оцінки цього державного інституту минулого [1, 7, 8, 29, 31]. Серед інших автори розглядають питання будівництва інфраструктури територій округів поселення, дають великий перелік назв будівель і споруд, відмічають велику фінансову та ресурсну затратність будівельних заходів. Детальний аналіз процесу створення та розвитку інфраструктури військових поселень дозволяє наблизитись до розуміння масштабів перетворення соціально-культурного простору штучно виділених територій поселених округів.

Треба підкреслити, що загальнодержавний процес архітектурно-просторового перебудування провінції, який набув у Російській імперії у XVIII – на початку XIX століття тотальних масштабів, включав у себе межування та землевпорядкування, створення нової системи розселення та сітки опорних пунктів у вигляді міст, регулярне містобудівне планування та типову забудову, створення об'єктів промисловості та транспорту. Вимогам будівельної політики у цей період найкраще задовольняло планове, регулярне будівництво, що дозволяло завчасно вирішувати питання планування і забудови міст і потім проводити їх у життя за допомогою суворого будівельного законодавства. Накопичений досвід у повній мірі мав бути застосований для виконання завдання у межах військових поселень, бо держава була тут і головним регулятором, і замовником, і виконавцем таких перетворень. Враховуючи історичну спрямованість цього дослідження у статті розглядаються переважно фактологічні, хронологічні та організаційні аспекти містобудівних перетворень.

Після сформування мережі населених пунктів у Слобідсько-Українському військовому поселенні [3] розпочався процес їх активного масового перепланування і забудови за затвердженими проектами. Маючи достатньо широкий перелік державних законодавчих актів минулого століття щодо регулярного перепланування [9, с. 32 – 70, додаток 1], керівництво військових поселень не вдавалось до видання детального регулятивного документу з цього приводу. У 1818-1819 роках до Слобідсько-Українського військового поселення був надісланий пакет законодавчих актів щодо містобудування. Іменний указ управляючому міністерством поліції від 13 грудня 1817 року «Примечания о дорогах, деревнях и городах» та детальні правила щодо улаштування доріг, затверджені 4 травня 1819 року [19, арк. 3 – 21].

Також при організації нових населених пунктів рекомендувалось користуватися Височайше затвердженим Положенням «Про вибір місць для побудови полкових штабів і поселених рот в округах військового поселення 1-ї гренадерської дивізії» [21, арк. 16 - 20]. Упорядкування планування пов'язувалось з благоустроєм, забезпеченням пожежної та екологічної безпеки поселення. Проектний план селища допускався у вигляді лінії, двох ліній або квадрата. Ширина вулиць призначалася від 6 до 8 сажнів, бульвари, які окопувалися канавами для осушення вулиці, мали від 10,5 до 12,5 сажнів. Ширина задніх вулиць становила 13 сажнів, канава з боку полів, яка виконувала роль огорожі - 3 сажні.

Первинною планувальною одиницею населених пунктів слугував двір військового поселенина - хазяїна. Але на відміну від традиційного устрою села, устрій нових дворів скоріше виглядав як мікроекономіка колективного типу. На одному дворі будувалися два будинки («гніздо») для поселенина-господаря та його помічника з резервного ескадрону. У всіх населених пунктах садиба двох суміжних поселенських будинків займала в довжину 50 сажнів (106,5 м), а в ширину по лінії вулиці 25 сажнів (53,25 м). Земельна ділянка дорівнювала 0,6 га [4, с. 106]. Відповідно забудова двору теж втрачала традиційний характер. Нові і перебудовані старі дерев'яні будинки розташовувалися фасадами по червоних лініях вулиць. Дворові господарські споруди - по периметру двору.

Видане у 1821 році положення «О числе, разделении в поселенных эскадронах унтер-офицеров и рядовых на взводы и десятки, и расположение оных по домам» остаточно закріплювало устрій та структуру ескадронних поселень [10]. Після реформи військових поселень 1827 року чисельний склад хазяїв збільшився, але принципи розділення збереглися.

Розділення у поселених ескадронах хазяїв на взводи та десятки.

	з 1821 року		з 1829 року		
	У полку 2-ї уланської дивізії	У кірасирському полку	В уланському полку		
			2-ої уланської поселеної дивізії	3-ої уланської та Бузької поселених дивізій	
У кожному ескадроні (за виключенням непоселених нижніх чинів):					
унтер-офіцерів	16	16	16	16	
рядових	180 + 3 трубача	386	220	296	
У кожному з 4-х взводів в ескадроні:					
унтер-офіцерів	4	4	4	4	
рядових:					
в 1-му взводі	45	97	55	74	
в 2-му взводі	45	97	55	74	
в 3-му взводі	45	96	55	74	
в 4-му взводі	45	96	55	74	
У кожній десятці:					
унтер-офіцерів		1	1	1	
рядових:		в 1- 2-х взво дах	в 3- 4-х взво дах	в усіх взводах	в усіх взводах
в 1-ій десятці	11	25	24	14	19
в 2-ій десятці	11	24	24	14	19
в 3-ій десятці	11	24	24	14	18
в 4-ій десятці	12	24	24	13	18

Складено за: 12, арк. 5 – 6 зв.; 10.

Усього таких дворів з двома будинками у ескадроні нараховувалось 183. Нумерація садиб розпочиналася з правого флангу головної вулиці ескадронного селища. Десятки та взводи розташовувались на плані селища строго один за одним. На кожному дворі вивішувалась табличка визначеного кольору з написом звання та номера, наприклад білі таблички з чорними написом «хазяїн та резервний №...», «поселений унтер-офіцер №...», «поселений трубач №...», «вдова до №...» або «приписний до №...». Білі таблички з червоним написом означали двори, де квартирували діючі, а чорні з білим написом – двори інвалідів. З огляду на відсутність поштових адрес на той час це була система для швидкого оповіщення потрібного контингенту за допомогою посильних [20, арк. 18 – 18 зв.].

В кожному ескадронному селищі, крім вищезначених 183-х дворів, мало знаходитись ще 7 будинків ескадронного штабу та ескадронний критий манеж на 2 вольти. Зазвичай вони розташовувались на площі визначеної форми у середині поселення ескадрону та виконували функції адміністративного центру. Штабні будівлі за висотністю перевищували рядову житлову забудову та ставали висотними домінами поселень. У разі розселення ескадрону по півескадронах чи взводах чисельність садиб та адміністративних будинків змінювалась. Полкові центри отримали розширений перелік суспільних та штабних будівель [4, с. 109]. Тобто, розмір населеного пункту та його планувальна структура визначалися складом оселеного тут підрозділу та кількістю призначених адміністративних будівель.

Опрацювання нових планів проводилось, як правило, колегіально спеціально призначеними комісіями з командирів різних рівнів, або Межовою комісією військового поселення до складу якої

входили окрім інших квартирмейстер та губернські і повітові землеміри [18, арк. 19 зв.]. Так, у липні 1821 року члени Комітету, затвердженого в окрузі Чугуївського уланського полку, особисто оглядали місця для проєктованих поселень [21, арк. 29-30]. З метою економії сил і часу комітет пропонував в нових поселеннях не будувати нових будинків за зразковими планами, а перенести наявні розташувавши їх на нових лініях вулиць. Після обстеження складались фіксаційний план (зйомка) та проєктний план, які розглядалися на рівні дивізії, а потім надсилались до центрального органу управління. Про те, що цей процес не був формальним свідчить листування між Комісією тимчасового управління округом 2-ї уланської дивізії та начальником дивізії з приводу будівництва замість однієї ескадронної чи півескадронної конюшні декількох взводних з метою розташування їх на плані селища поблизу садиб проживання діючих, аби дати тим можливість не відволікатися від робіт по господарству, витрачаючи час на перехід до конюшень [21, арк. 2 – 2 зв.]. Реалізовувався тільки план затверджений імператором або головним над військовими поселеннями начальником.

Протягом 1823-1824 років були розроблені та затвержені проєктні плани селищ 2-ї уланської дивізії – Артеміївське, Юрченкове, Василенкове, Бурлуцьке, Новопокровське, Коробочкине, Борисоглібськ, Скрипасьово, Мосьпанове, Вербовка, Борщове, Бригадирівка, Яковенкове, Волохово та міста Чугуїв [3, с. 284]. У 1827 році за новими планами були перебудовані селища Базалєєвка и Василенкове, в 1828 році – Малинівка та Вербовка [11, арк. 87 зв.], в 1829 році – Велика Бабка, Зарожне, Піщана, Кам'яна яруга [22, арк. 130 – 137].

Причому, такі селища як Юрченкове, Василенкове, Бурлуцьке, Коробочкине, Мосьпанове, Вербовка, Борщове, Бригадирівка, Яковенкове утворювались практично наново, бо кількість збережених тут будинків була значно менше ніж кількість перенесених з інших місць. Селище Новопокровське взагалі утворювалось на новому місці з трьох старих селищ Лаптева, Стара Покровка та Поди. Планувальники не були змушені враховувати у таких випадках усталені суспільні центри, історичні планування та забудову. Лінійні планування цих селищ призводили до їх розтягнутості, але надавали можливість кожній поселеній садибі наблизитись до своєї земельної ділянки, робили їх структуру чіткою, з простими транспортними зв'язками.

Яскравим прикладом такого планування є півескадронне селище Коробочкине. В існуючому малому поселенні Коробочкине з 9 дворів поселян-господарів збільшувалась чисельність господарів переводом 126 дворів. Планувалося створити поселення в дві лінії протяжністю 3,5 версти, які перетинала невелика поперечна вулиця від новопризначеної чугуївської дороги до площі, де передбачалося побудувати ескадронну школу з каплицею, будинки для офіцерів та непоселених унтер-офіцерів. Також відводилися місця під манеж для діючого ескадрону, чотири взводні стайні, одне відділення кінського заводу і тимчасовий громадський магазин [14, арк. 1]. Планування та кам'яна забудова Коробочкина були реалізовані у повній мірі та добре збереглися до сьогодні.

Великі села Малинівка, Кам'яна Яруга, Велика Бабка перепланувались з огляду на усталене планування. Новий план Зарожного та Тетлеги враховував складний ландшафт поселень та тільки впорядковував наявну ситуацію.

Плани міста Чугуєва (1824 р.) [15, арк. 1] та слободи Ново-Скатеринославля (1844 р.) [27, арк. 1], як дивізійних центрів, свідчать про більш творчий підхід до їх створення, дозволяють говорити про застосування принципів ансамблевості, яка набуває поширення саме у першій третині XIX сторіччя та вибудовується на основі «співставлення протяжних ритмічних рядів масової забудови з невеликим числом архітектурних домінант у вигляді вертикалей церков, великих громадських споруд та зелених масивів садів» [30, с. 208 -212]. Особливого значення набуває благоустрій, використання водних та зелених просторів у місті. Створюються регулярні та ландшафтні парки та сади, озеленюються вулиці. Царський сад у Чугуєві розбивається у стилі англійського природного парку під керівництвом професійного садовода та інженера [5, с. 224-225]. У Ново-Скатеринославлі створюється ціла система каналів, яка відводить воду з невеликих водоймищ у річку Красну та відіграє роль важливого композиційного елементу плану. Процес створення нових планів не був простим. Переписка щодо плану міста Чугуєва велась майже чотири роки [2, с. 56].

Вже у квітні 1825 року двоє чиновників квартирмейстерської частини були відряджені до округів уланської дивізії для розбивки місць у знов призначених селищах та нарізки ліній на вулицях та площах за проєктними планами. Для планування в Чугуєві вулиць і площ виробнику земляних робіт капітану Кебеке потрібно було мати нівелірні рейки, два ватерпаса у вигляді трикутника з свинцевими висками, дві вірні сажні, два футштока, шість нівелірних костурів, 10 межових пік, мотузку для розбивки [17, с. 27 – 29].

Статистичні дані 1847 року свідчать, що процес перебудови населених пунктів за новими

планами був практично закінчений до цього часу в 44 селищах 6-8 округів Українського військового поселення. В 1-4 округах кірасирської дивізії цей процес розпочався значно пізніше. У 1833-1836 роках були складені фіксаційні плани всіх населених пунктів, а у 1836-1837 роках всі вони отримали плани-проекти перебудови та розташування певного військового підрозділу [13]. Вочевидь реалізація проектів йшла натужно, бо до цього 1847 року були перебудовані лише 10 з 61 селища [28, с. 74 - 75]. Дані трьохверстової карти Ф. Ф. Шуберта (зйомка Харківської губернії проводилась у 1869 р.) свідчить про те, що більшість населених пунктів в округах кірасирської дивізії не отримали регулярного перепланування. Їх планувальна структура була лише упорядкована. Тобто у окрузі 2-ї кірасирської дивізії ситуація з розселенням та переплануванням була геть іншою. На нашу думку, цьому, перш за все, сприяла наявність суспільного заорювання, що взагалі знімало питання наближення поселень до орних земельних ділянок. Крім того, розселення кірасирської дивізії йшло довго. Остаточно межі цих округів були визначені лише на початку 1830-х років, коли відділення діючої частини від господарчої остаточно зняло необхідність жорстокої регламентації розмірів та планування населених пунктів. Не останнім аргументом на користь відмови від масштабного перепланування населених пунктів була економія казенних коштів.

Питання авторства проектних планів населених пунктів Українського військового поселення слід розглядати в контексті загальноновстановленої практики містобудування другої половини XVIII - початку XIX сторіччя. С цього приводу дуже переконливим є дослідження Р.М. Гаряєва, у якому на підставі аналізу багатьох джерел доводиться, що планування міста в цей час розумілося як «землемерие», і саме з цієї причини воно перебувало переважно в компетенції землемірів, а не архітекторів. Переважна кількість планів була складена на місці, а до центру відсилалась для погодження та затвердження. Цю тезу підтверджують і графічні джерела військових поселень. Планувальні проектні та фіксаційні креслення селищ Українського військового поселення підписані корпусним квартирмейстером. Згідно положення частина квартирмейстера штабу Окремого корпусу військових поселень, аналогічно дивізійних та корпусних штабів, займалась геодезичними зйомками місцевості, складанням планів населених пунктів і округів, вибором місць для побудови полкових та ескадронних селищ, прив'язкою окремих будівель і споруд до місцевості, призначенням доріг і мостів в окрузі та ін. [16, арк. 29-33].

Посаду корпусного квартирмейстера з 1818 до 1831 року обіймав полковник Генерального штабу Данненберг 4-й [13], який ще в травні 1817 року ввійшов до складу особливої Межевої комісії при Комісії тимчасового управління округом дивізії. У 1832 році Данненберга змінив полковник Сахацький, у 40-і роки – полковники О.Г. Розаліон-Сошальський, Брунов, Бутурлін-3-й, у 1852 – полковник Дуброво [23, арк. 5; 24, арк. 7, 54, 65, 72; 25, арк. 551 зв.]. Рівень професійної підготовки квартирмейстерів на той час був дуже високим рівні [6]. Фіксаційні та проектні плани надсилалися до Штабу окремого корпусу військових поселень (пізніше до Департаменту військових поселень), де обов'язково проходили розгляд за участю професіоналів у дорадчих органах (Рада Головного над військовими поселеннями начальника або загальне присутствіє) та отримували затвердження на вищому рівні. До складу дорадчих органів у різні часи входили відомі російські архітектори з великим досвідом створення містобудівних ансамблів, перш за все В.П. Стасов. Тому планування у військових поселеннях можна вважати результатом колективної праці місцевих та столичних фахівців.

Таким чином, будівництво об'єктів інфраструктури як окремих об'єктів забудови було тісно пов'язано з процесом містобудування у його широкому розумінні на рівні формування територіальних систем розселення та у більш вузькому – на рівні планування окремих населених пунктів. Складання нових планів здійснювалось відповідно до державної політики регулярного містобудування за участі місцевих та столичних спеціалістів. Процес перепланування йшов різними темпами у округах уланської та кірасирської дивізії. Планування у сільських населених пунктах відрізнялося більш жорсткою, примітивною функціональною схемою, місця розташування дивізійних штабів отримували більш творчий підхід до перепланування. У більшості випадків планування корінним чином змінювало традиційне і було пристосовано до як найповнішого задоволення потреб військової організації життя населеного пункту.

Джерела та література:

1. Блашков Ю. А. Военные поселения на территории Белоруссии в первой половине XIX века: дисс... канд. ист. наук: 07.00.02. – Минск, 1984. – 218 с.
2. Бучаста С.І. Початок створення інфраструктури міста Чугуєва як центру військового

поселення (1817-1826 рр.) / Бучаста С. // Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. – Вип. 28. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – С.54-61.

3. Бучаста С.І. Система розселення поселеної кавалерії у Слобідсько-Українській губернії у 1817-1822 роках / Бучаста С. // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Кравцова. – 2013: Сер. «Історія». – Вип.46. – С. 278 – 288.

4. Бучаста С.І. Склад інфраструктури Слобідсько – Українського (Українського) військового поселення кавалерії у 1817 – 1857 рр./ Бучаста С. // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (Історичні науки. Історія України. Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни). – № 7, 2014. – С. 104 – 117.

5. Бучаста С.І. Шляховий палац у Чугуєві – пам'ятка історії Українського військового поселення першої половини ХІХ сторіччя / Бучаста С. // Праці Центру пам'яткознавства: Зб. наук. пр. / Титова О.М. (гол. ред.), Акуленко В.І., Бесова Л.М. [та ін.]; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. Вип. 25. – К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2014. – С. 222 – 234.

6. Глиноецкий Н. П. История Русского генерального штаба / Сост. Ген. штаба ген.-м. Н.П. Глиноецкий. Т. 1. – СПб. : тип. Штаба войск Гвардии и Петербургского военного округа, 1883. – 427 с.

7. Кандаурова Т.Н. Херсонские военные поселения. 1817 – 1832 гг. (Административно-хозяйственная структура): автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. ист. наук: спец. 07.00.02. «История СССР» / Т.Н. Кандаурова. – М., 1989. – 25 с.

8. Колеватов О. О. Слобідсько-Українські військові поселення російської армії в 1817-1832 рр.: адміністративно-господарська структура: Дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Чернігівський держ. педагогічний ун-т ім. Т.Г.Шевченка – Чернігів, 2007. – 271 арк.

9. Пирожкова И. Г. История строительного законодательства Российской империи: Научная монография / И. Г. Пирожкова — М.: «Канон"1"» РООИ «Реабилитация», 2008. - 288 с. – с. 32 – 70. Приложение № 1.

10. Положение о числе и разделении в поселенных эскадронах унтер-офицеров и рядовых на взводы и десятки, и о расположении оных по домам // Разные положения о военном поселении. Книга вторая. – Б/д и б/м, 1821. – С. 413.

11. Російський державний військово-історичний архів (далі – РДВІА), ф. 405, оп. 2, спр. 1469, 225 арк.

12. РДВІА, ф. 405, оп. 2, спр. 1484, 6 арк.

13. РДВІА, ф. 411, оп. 1, розділ VII. «Українське військово поселення».

14. РДВІА, ф. 411, оп. 1, спр. 272, 1 арк.

15. РДВІА, ф. 411, оп. 1, спр. 274, 1 арк.

16. Учреждение о военных поселениях. Часть девятая. Образование Штаба отдельного корпуса военных поселений. Санкт-Петербург, в типографии Карла Крайя. 1821 год. // Разные положения о военном поселении. – Б/м, б/д. – Кн. 5. – с. 1 – 89. с. 29 – 33.

17. Центральний державний історичний архів в м. Київ (далі – ЦДІАК), ф. 1323, оп. 1, спр. 519, 65 арк.

18. ЦДІАК, ф. 1352, оп. 1, спр. 1, 521 арк.

19. ЦДІАК, ф. 1352, оп. 1, спр. 13, 279 арк.

20. ЦДІАК, ф. 1352, оп. 1, спр. 15, 356 арк.

21. ЦДІАК, ф. 1352, оп. 1, спр. 41, 230 арк.

22. ЦДІАК, ф. 1353, оп. 1, спр. 202, 238 арк.

23. ЦДІАК, ф. 1353, оп. 1, спр. 300, 49 арк.

24. ЦДІАК, ф. 1353, оп. 1, спр. 558, 61 арк.

25. ЦДІАК, ф. 1353, оп. 1, спр. 852, 220 арк.

26. ЦДІАК, ф. 1353, оп. 2, спр. 1203, 117 арк.

27. ЦДІАК, ф. 1353, оп. 2, спр. 1265, 1 арк.

28. Цубенко В. Л. Документи з історії військових поселень в Україні. – Х.: «Видавництво САГА», 2008. – 376 с.

29. Цубенко В. Л. Військові поселення кавалерії на території України: особливості та загальні тенденції існування: [монографія] / В.Л. Цубенко. – О.: Астропринт, 2008. – 456 с.

30. Шквариков В.А. Планировка городов России XVIII – начала XIX века / В.А. Шквариков – М.: Изд-во всесоюзной академии архитектуры, 1939. – 256 с.

31. Ячменихин К. М. Армия и реформы: военные поселения в политике российского самодержавца / К.М. Ячменихин. – Чернигов, 2006. – 445 с.

Светлана Бучастая

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕПЛАНИРОВКИ НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТОВ СЛОБОДСКО-УКРАИНСКОГО (УКРАИНСКОГО) ВОЕННОГО ПОСЕЛЕНИЯ. 1817- 1857 гг.

Статья посвящена рассмотрению особенностей перепланировки населенных пунктов Слободско-Украинского (Украинского) военного поселения в 1817-1857 годах как части процесса создания инфраструктуры военнопоселенных округов.

Ключевые слова: военные поселения, перепланировка населенных пунктов, инфраструктура.

Svitlana Buchasta

REPLANNING PECULIARITIES OF LOCALITIES OF SLOBIDSKO-UKRAINIAN (UKRAINIAN) MILITARY SETTLEMENTS. 1817-1857.

The article presents the study of the peculiarities of the resiting of the inhabited localities in the Slobidsko-Ukrainian (Ukrainian) military settlement in 1817 – 1857 as a part of the creation of the military districts' infrastructure.

Key words: military settlement, replanning of settlements (localities), infrastructure

УДК 94 [4+367] “5/10”

Татьяна Кандаурова

ИНФРАСТРУКТУРА РОССИЙСКИХ ВОЕННЫХ ПОСЕЛЕНИЙ В XIX В. В КОНТЕКСТЕ МАССОВЫХ СТАТИСТИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ: ХОЗЯЙСТВЕННЫЙ И СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ СЕКТОРА

В статье на материалах массовых статистических источников анализируется инфраструктура российских военных поселений XIX в. и представляется формирование хозяйственного и социокультурного секторов.

Ключевые слова: военные поселения, хозяйственная инфраструктура, социокультурная инфраструктура, массовые статистические источники.

Российские военные поселения XIX в. стали основой для создания новой хозяйственной базы армии и изменения векторов социально-экономического развития тех территорий страны, где они были дислоцированы. Одновременно поселения являлись основой для обновленного развития социальной и культурной сфер данных регионов. Для решения поставленных перед военными поселениями задач необходимо было не только использовать уже имевшиеся в регионах ресурсы и сформированную хозяйственную инфраструктуру, но и обновить ее значительно, формируя многие новые хозяйственные заведения. И здесь могут быть названы такие хозяйственные учреждения и объекты как конские заводы, заводы меринсовых овец, лесные, шелковичные и табачные плантации, земледельческие школы и фермы, запасные хлебные и фуражные магазины, мирские и общественные пасеки, деловые полковые двory и другие заведения. В рамках округов военных поселений осуществлялась как реорганизация хозяйственных структур и основных звеньев и усиление их экономического потенциала, так и трансформация сложившейся ранее социокультурной инфраструктуры регионов, формирование новых учреждений социального и культурного назначения. Материалы и данные статистики по развитию хозяйственных и социокультурных заведений и учреждений военных поселений кавалерии содержатся в отчетах по военным поселениям и в делах по инспекторским смотрам, в статистических описаниях поселенных округов; в сведениях, доставляемых местным начальством округов военного поселения кавалерии на основании журнала Военного Совета от 15.03.1846 года по разным предметам за отдельные годы, и статистических атласах (1830–1850-х гг.) по округам кавалерийских военных поселений.

Решение основной задачи поселений – продовольствие действующих батальонов и эскадронов от земли поселенных округов – обусловило масштабное обновление хозяйственной инфраструктуры. При этом осуществлялась не только перестройка первичных звеньев хозяйственной инфраструктуры – военнопоселянского хозяйства [9], но и реорганизация, а в отдельных случаях и создание заново хозяйственной инфраструктуры на эскадронном, батальонном, полковом и дивизионном уровнях. Для хранения продовольствия действующих частей и фуража для строевых лошадей и конского